

TÜRK DÜNYASINDA ORTAK KAVRAMSAL ÇERÇEVENİN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME*

AN EVALUATION TOWARDS THE CREATION OF A COMMON CONCEPTUAL FRAMEWORK IN THE TURKISH WORLD

Hamza AKENGİN**
Baktygul SARYBAEVA***

Öz

Büyük Okyanus'tan Balkanlara kadar uzanan, Kuzey Denizi'nden Hindistan sınırlarına kadar olan alanda Türklerin yer yer çok geniş alana yayılan devletleri oluşturan gruplar halinde yaşarken, yer yer de özerk yönetim ile farklı devletlerin idaresi altında yaşadıkları bilinmektedir. Günümüzde Türk Dünyası olarak bilinen alan tarih boyunca Türklerle özdeşleşmiş, ancak tarihî süreç içerisinde meydana gelen çok çeşitli olaylara bağlı olarak siyasi bakımdan birçok değişime uğramıştır. Türkler, coğrafi olarak tarihten bugüne çok geniş alana yayılmış, farklı topluluklarla yan yana yaşayarak kültür, din, dil bakımından etkileşimde bulunmuştur. Bu etkileşimin sonucunda tüm Türk halklarının ortak kültürü, dili ve inancı olumlu veya olumsuz etkilenmiştir. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkistan ve Sibirya'da Rus işgali ve yerleşmelerin kurularak Rus nüfusun iskânı, sömürgeci müdahaleleri ile Türkler arasındaki birliği, ortak kültürü, dili ve inancı bozmaya yönelik uygulamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu uygulamalardan biri Türklerin yaşadıkları bölgelerin isimlendirilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, Türk Dünyası için ortak kavramsal çerçevenin önemine vurgu yapmak ve literatürdeki belirsizliği gidermek, Türk Dünyasını tanımlamak üzere kullanılan kavramlar konusunda ortak bir çerçeve oluşturmak ve Türk Dünyasında birlik-bütünlüğü sağlama konusunda tarihî dönemlerde kimlerin fikir babalığı yaptığına vurgu yapmaktır. Bu çalışmada literatür analizine dayalı, nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın literatürünü 19. yüzyılın başından beri yayımlanmış ve özellikle bugün “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri” olarak tanımlanan Türk Cumhuriyetlerinde kullanılan tarih, coğrafya ve diğer alanlarda yazılmış eserler oluşturmaktadır. Konu ile ilgili araştırmacıların çalışmaları derlenerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Ortak kavramsal çerçeve için Türk Cumhuriyetleri coğrafyası, tarihî coğrafyası analiz edilmiştir. Çalışmada bazı ortak kavramların daha önce Türk Cumhuriyetlerinde kullanıldığı ve sonrasında kullanımdan çıktığı tespit edilmiştir. Bu kavramların tekrar kullanılabilir hale getirilmesi ve kullanımlarının teşvik edilmesi önem

* “TÜCAUM 2022 Uluslararası Coğrafya Sempozyumunda “sunulan “basılmamış” bildirinin, sunum sırasındaki eleştiri ve öneriler doğrultusunda elden geçirilmiş nüshasıdır.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul / Türkiye, hakenin@marmara.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-0626-3819

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Coğrafyası Anabilim Dalı, İstanbul / Türkiye, baktygul02009@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3115-2755

arz etmektedir. Araştırma sonunda, coğrafi kavram olarak Orta Asya Türkleri kavramı yerine Türkistan kavramının kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turan, Türkistan, Türk Dünyası, Türk Devletleri, Türk Ülkeleri

Abstract

Turkic peoples have lived in the area extending from the Pacific Ocean to the Balkans and from the North Sea to the borders of India, either as states that spread over a very large area, or under the administration of different states with autonomous governance. This area, now known as the Turkic World, has been historically associated with Turks; however, it has undergone numerous political changes throughout history. Turks have geographically spread across vast territories from ancient times to the present day, living alongside different communities and engaging in cultural, religious, and linguistic interactions. This interaction has significantly influenced the common culture, language, and belief systems of all Turkic peoples. The Russian occupation in the second half of the 19th century paved the way for the settlements in Turkestan and Siberia. These settlements of Russian population and colonialist interventions in these areas created disruption for the unity, common culture, language, and beliefs of the Turks. One such practice pertains to the naming of regions inhabited by Turks. Therefore, this study aims to emphasize the importance of a common conceptual framework for the Turkic World, address the ambiguity in the literature, establish a common framework for the terms used to describe the Turkic World, and highlight the pioneering figure who advocated unity and integrity in the Turkic World throughout history. This study utilizes a literature analysis-based approach and a qualitative research design. The literature of the research consists of works published since the early 19th century, particularly those written on history, geography, and other related fields – especially in the Turkic States – now known as “Central Asian Turkic Republics”. Research on the subject has been compiled and compared to analyze the geography and historical geography of the Turkic States to establish a common conceptual framework. The study revealed that some common concepts were previously used in the Turkic States but have today fallen out of use. It is important to inspire the use of these concepts again. The study recommends using the concept of “Turkestan” instead of “Central Asian Turks” as a geographical term.

Keywords: Turan, Turkestan, Turkic world, Turkic States, Turkish Countries

Giriş

Türk Dünyası, yeryüzünde çok geniş bir alanı kaplamaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, Türklerin yaşadığı bölge sınırlarının Atlas okyanusu kıyılarından başlayıp Pasifiğe kadar uzandığına vurgu yapmaktadır. Bu bölge içerisinde Türkleri tanımlamak için çeşitli gruplandırma veya isimlendirmeler yapılmaktadır. Bunlar Batıdan Doğuya doğu Balkan, Anadolu, Kafkasya, Türkistan, Sibirya Türkleri gibi sayılabilir. Bu bölgelerde yaşayan Türkler tarihî süreç içerisinde oluşan etno-linguistik özelliklerine göre de gruplandırmaya tabi tutulmuştur. Bu gruplar Batı Türkler ve Doğu Türkler olarak ayrılmıştır. Türk Dünyasında tarihî süreç içerisinde yaşanan olaylar neticesinde siyasi yapılanmada çok farklı nitelikler ortaya çıkmıştır. Özellikle Rus Çarlığı'nın 1850'li yıllardan sonra Türkistan'ı kontrol altına alması, İngiltere'nin Kafkasya'ya müdahalesi, Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin dağılması, İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde iki kutuplu dünya ve soğuk savaşın etkili olması Türkler arasındaki birlik ve bütünlüğün kopmasına yol açmıştır. Ekim 1917 Devrimi ile Çarlık Rusya'nın yıkılıp Bolşeviklerin Kafkasya'dan başlayarak Türkistan ve Sibirya'da kontrolü yeniden ele geçirmesi

hem Türkistan'ın içindeki Türkler arasındaki siyasi bütünlüğün dağılmasına hem de Anadolu Türkleri ile olan temasının kesilmesine yol açmıştır. Bunlara ilave olarak, Britanya Krallığının bazen Rusya ile anlaşarak, bazen de bağımsız olarak Basra Körfezinden başlayarak Hazar kıyılarına kadar olan sahada etkin bir şekilde siyasi yapılara müdahale etmesi Türkler arasında hem mekânsal ayrımlara yol açmış hem de yaşadıkları bölgelerin tanımlanması konusunda yeni bir durum ortaya çıkartmıştır. Türkler arasındaki kimlik ve kültür birliği duygusunun ortadan kaldırılması için Türklerin yaşadıkları bölgelerin coğrafi tanımlamalarına göre isimlendirildiği ve bu isimlendirme ile Türkler arasındaki ayrışmanın temellerin atıldığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda hem SSCB hem de İngiliz politik kaynaklarının Türkler arasındaki birlik ve bütünlüğü ortada kaldırmak için yeni kavramlar oluşturdukları/uydurdukları anlaşılmaktadır. Türkistan ve Sibiry Türkleri arasında siyaseten bir ayrım oluşturabilmek için Türkler yaşadıkları coğrafi bölgelere göre isimlendirilmiştir.

Türk Dünyasında tarihî süreç içinde meydana gelen birtakım olaylar Türkler arasındaki birlik ve bütünlüğün zayıflamasına, boylar arasında hâkimiyet mücadelelerinin zaman zaman şiddetlenmesine yol açmıştır. Öyle ki Türklerin ana yurdunda yaşayan boyların hanlıklar halinde yönetilerek zayıflamasına zemin hazırlanmıştır. Bunun sonucunda Türklerin ana yurdu Türkistan önce Pers, daha sonra Rus işgaline maruz kalmıştır. Türkistan'da özellikle Rus Çarlarının takip ettikleri iskân siyaseti sonucunda Rus işgalinin kalıcı hale gelmesi ile Rusların bir taraftan bölgede yeni yerleşim birimleri kurarken, bir taraftan da Türkistan'da yaşayan Türk boyları arasında bütünleşmeyi engelleyecek faaliyetler izledikleri anlaşılmaktadır. Bu konudaki en dikkat çekici noktalardan biri Türklerin yaşadıkları bölgelerin yeniden isimlendirilmesidir.

İnsanlık tarihi bir bütün olarak incelendiğinde bazı milletlerin dünyaya hâkim olma, geniş alanlara hükmetme çabası içerisinde olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle sanayi inkılabından sonraki süreçte bazı millet ve devletlerin birbirine üstünlük sağlama, hâkimiyet alanlarını genişletme konusunda adeta yarışır hale geldikleri anlaşılmaktadır. Milletler arası mücadelede bir milletin gücünü belirleyen çok farklı nitelikler olduğu bilinmektedir. Siyasi coğrafyada önemli sayılan güç kaynaklarından biri milletlerin sahip olduğu nüfus miktarıdır.¹ Farklı bölgeleri hâkimiyeti altına alan sömürgeci veya istilacıların bu bölgelerde hâkimiyeti sağlama ve devam ettirme konusunda bazı stratejiler uyguladıkları bilinmektedir. Bunların başında, gittikleri bölgeleri kendi amaç ve hâkimiyetleri doğrultusunda isimlendirmeleri gelmektedir. Bu tür isimlendirmeler yapılırken, söz konusu alanda yaşayan nüfus kitleleri arasında birlik ve bütünlüğü zayıflatacak bir strateji izlendiği de dikkati çekmektedir. İşgalci ve sömürgeciler, hâkimiyetleri altına aldıkları bölgelerde nüfus kitleleri arasındaki anlaşmazlıkları canlı tutmuş ve derinleşmesi için çaba sarf etmiş, bu yolla da hâkimiyetlerini sürdürmeyi nispeten kolaylaştırmışlardır.

Türk Dünyası konusunda araştırılması gereken birçok konu bulunmaktadır. En önemli eksikliklerden biri, coğrafyanın ilgi alana giren konulardır. Türk Dünyasının sınırları, nüfusun

1 Hamza Akengin, "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C 4, S 1, (2017), s. 1-11.

dağılışı, sosyal, kültürel ve ortak tarihi geçmişin şekillendirdiği olaylar ele alınması gereken en önemli konular arasındadır². Türk Dünyası ile ilgili konular 20. yüzyılın sonuna doğru geniş çaplı ve çok yönlü araştırılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalarda karşılaşılan sorunların başında Türk Dünyası ile ilgili temel kavramların kullanımındaki farklılıklar gelmektedir. Yoğun olarak Orta Avrupa'dan başlayıp neredeyse kesintisiz bir şekilde doğuda Çin, kuzeydoğuda pasifik okyanusuna kadar uzanan geniş bir alanda yaşayan Türkleri tanımlamak için kavramlar konusunda ortak bir literatürün oluşmaması, zaman içerisinde Türk Dünyasında birlik ve bütünlüğü bozacak noktaya gelmiştir. Türk Dünyası, Türk soyundan gelen insanların yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Türk Dünyası ülkeleri veya Türk Cumhuriyetleri kavramıyla hangi ülkelerin tanımlanmak istendiği konusunda da sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısı ile bu çalışmanın problemi, Türk Dünyasında kullanılan bazı kavramlar üzerindeki yorum ve tartışmalardır.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, giriş başlığı altında çizilen çerçeve doğrultusunda Türkler ve Türk Dünyasını tanımlamak için kullanılan kavramlar konusunda birlik ve bütünlüğü sağlamak, bu yolla Türkler arasında duygu ve kültür birliğini yok etmeye yönelik uygulamalara son vermek üzere akademik bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu doğrultuda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

1 – Tarihî dönemlerde Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamak için kullanılan kavramlar nelerdir?

2 – Türk Dünyasında bütünlüğü sağlama konusunda çalışan bilim insanları kimlerdir ve bunların katkısı nedir?

3 – Türklerin ortak kültürünün alt yapısını oluşturan kavramlar kimler tarafından hangi amaçla değiştirilmiştir?

4 – Türk Dünyasında bağımsız Türk devletlerini tanımlamak üzere kullanılan kavramlar nelerdir?

5 – Türk Dünyasında kültür ve duygu birliğinin sağlanması için neler yapılmalıdır?

Bu çalışma literatür analizine dayalı olarak planlanmıştır. Çalışmanın literatürünü tarihî kayıtlar, Türklerin yaşadığı bölgeleri gösteren tarihî ve güncel haritalar ile konuyla ilgili belgeler oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Türkler; dünya üzerinde çok geniş bir sahaya yayılmış, kendine özgü dil, tarih, mimari, sanat ve benzeri konularda çok farklı bir kültürel dünyayı içinde barındırmaktadır. Bu araştırma,

2 Refik Turan, “Türk Dünyası İçin Ortak Tarih Ders Kitabı Yazımı Meselesi”, *Türk Yurdu*, S 35, (2015), s. 62–66.

Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamakta kullanılan kavramlar konusunda ortak bir çerçeve oluşturmak, yaşanan bölgeye bağlı olarak yapılan tanımlamalar ile Türkler arasında oluşturulmak istenen ayrımcılığı ortadan kaldırma konusunda zemin oluşturmak ve Türklerin yaşadıkları bölgeleri gösteren haritalarda kavram birliğini sağlamayı hedeflemek bakımından önemlidir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada ele alınan kavramlar; Türk Dünyası, Türk Cumhuriyetleri, Türkî Cumhuriyetler, Türkistan ve Turan kavramlarıyla sınırlıdır.

Kavramsal Çerçeve

Siyasi coğrafya ve jeopolitiğin fikir babalarından Ratzel'e göre bazı milletlerin sahip olduğu mekân duygusu milletlerin yayılma, genişleme arzu ve kabiliyetini açığa çıkarmaktadır.³ Dünya tarihinde milletler arası mücadeleler incelendiğinde, Türklerin Ratzel'in işaret ettiği bazı milletlerin yayılma, genişleme ve dünyayı yönetme arzusunda oldukları anlaşılmaktadır⁴. Nitekim Türkistan'dan yola çıkan Hun devletinin batıda kavimler göçüne yol açtığı, Malazgirt meydan muharebesi ile Anadolu'ya giren Türklerin Balkanlar ve Avrupa içlerine kadar ilerlediği, Türkistan'dan çıkan Timur komutasındaki ordunun batı dünyasını tehdit ettiği bilinmektedir⁵. Türklerin hâkimiyet alanını genişletme faaliyeti sadece batı yönlü olmamış, doğuda Çin üzerine, güneyde Hindistan'a seferler düzenlenmiştir.⁶ Bütün bu bahsedilen olaylar Türklerin tarihte hâkimiyet alanını genişletme siyaseti izlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Tarihî dönemde değişen coğrafi şartlar Türklerin ana yurdu olan Türkistan'dan göçlerin başlamasına yol açmış, bu göçler sonucunda Türk boyları için yeni hâkimiyet ve yerleşim alanları oluşmuştur. Asya steplerinde yaşayan Türkler arasında hızlı nüfus artışı ve Türklerin ana geçim kaynağı olan hayvancılık faaliyetleri özellikle iklim değişmesinin bir sonucu olarak yıllarca sürecek göçlerin başlamasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Türk boyları batıda Kafkasya üzerinden Anadolu'ya ve Karadeniz'in kuzeyinden bugünkü Rusya ovalarına doğru hareket etmiş, kendi karakterine uygun olan alanlarda yerleşmiştir.

Zaman içerisinde hem güç dengelerinin değişmesi hem de Türklerin boylar halinde yerleştiği bölgelerde hanlıklar halinde yaşam veya varlığını devam ettirme çabası, alan hâkimiyeti bakımından güç kaybına yol açmıştır. Özellikle boylara bağlı olarak varlığını sürdüren hanlıklar döneminde Türk boylarının birbirleriyle mücadelesi siyaseten hem zayıf düşmelerine hem de

3 Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Pegem, Ankara 2022, s. 51.

4 Bayram Kodaman, "Dünya Siyaseti ve Türklerin Yeri" *Türk Yurdu Kasım*, S 99, (1995), s. 25.

5 Alaeddin Yalçınkaya, *Panislamizm Tartışmaları Işığında Türkistan (1864-1922)*, (Yayınlanmamış Doktora tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 18.

6 Kutay R. Karaca, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", *Akademik Bakış* C 1, S 1 (Kış 2007), s. 221.

Türk boyları arasındaki ayrımın derinleşmesine yol açmıştır. Öyle ki bir zamanlar dünyanın en güçlü ve geniş devletini kurmuş olan Hun devletinin hâkim olduğu alanlarda Farmlar, Çinliler ve Ruslar söz ve iktidar sahibi olmuştur. Her ne kadar zaman zaman Türkistan'daki Türk boyları bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele etmiş, kısa süreli de olsa bunu elde etmiş olsalar da özellikle batı dünyasında sanayi inkılabının getirdiği teknolojik imkânlardan yoksun olan Türk hanlıkları zaman içinde Rus Çarlığı'nın hâkimiyetine girmiştir. Özellikle Kafkasya ve Batı Türkistan'ı hâkimiyeti altında bulunduran Rusya, uyguladığı politikalarla Türkler arasındaki ayrımın daha da derinleşmesine ve Türk boylarının "Türk kimliği" altında birleşmelerini engellemeye çalışmıştır. Kafkasya'da İngilizlerle Rusların hâkimiyet mücadelesi, Azerbaycan'ın kuzey ve Güney Azerbaycan olarak ikiye bölünmesine yol açmıştır.⁷ Bu süreç sonunda Türk Dünyasındaki ayrımcı anlayış ve yaklaşıma bir halka daha eklenmiş ve Azerbaycan; kuzey Azerbaycan ve güney Azerbaycan olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyanın siyasi görünümü bazı sömürgeci devletlerin sömürgelerinden çekilmesi veya sömürge altında olanların mücadele ederek bağımsızlıklarını kazanması ile yeni bir şekil aldığı dikkati çekmektedir. Özellikle II. Dünya savaşı'ndan sonraki dönem ile birlikte dünya genelinde Türklerin yaşadığı bölgelerin sabit hale geldiği anlaşılmaktadır. Günümüzde sayıları 210 milyonu aştığı tahmin edilen Türk nüfusu, ana hatlarıyla batıda Orta Avrupa ve Balkan Yarımadası'ndan, doğuda Büyük Okyanus ve Kuzey Buz Denizi'nden Tibet'e kadar olan sahada yaşamaktadır. Orta Avrupa ve Balkanlar dışarıda bırakılırsa Türklerin yoğun olarak yaşadığı saha ikiye ayrılabilir: Birincisi Türkiye, ikincisi ise Türkistan.⁸ Bu iki bölgenin arasında köprü olarak Azerbaycan, İran ve Kuzey Kafkasya bölgeleri yer alır.⁹ Batıda Orta Avrupa'dan başlayıp Anadolu, Kafkaslar, Irak, Suriye, İran, İdil-Ural bölgesi, Sibirya, Altaylar, Çin'in batısı, Afganistan ve Türkistan'da yaşayan Türkleri tanımlamak için zaman içerisinde kavram bakımından bilinçli bir siyaset izlendiği dikkati çekmektedir. Dünya siyasetinde etkili olmanın şartlarından birinin nüfus gücü olduğunun genel bir kabul görmesi ile birlikte yaklaşık 10 milyon km²lik alanda yaşayan Türkler arasında birlik beraberlik, bütünlük ve Türklük duygusunu ve bağıni kasıtlı olarak yok etmeye yönelik uygulamalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunların başında, Türkleri yaşadıkları coğrafi bölgeye göre tanımlamaya yönelik uygulama ve haritalar gelmektedir. Balkan Türkleri, Anadolu Türkleri, İdil-Ural Türkleri, Kafkas Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Güney Azerbaycan Türkleri ve Orta Asya Türkleri şeklindeki bu tanımlama ve uygulamaların hem alan hem de nüfus bütünlüğü bakımından Türk Dünyasındaki birliği ortadan kaldırmaya yönelik olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle Türk Dünyasında alan bütünlüğünü hem sağlamaya hem de ortadan kaldırmaya yönelik uygulamaları farklı tarihlerde, farklı kişi, kurum veya devletler tarafından üretilmiş haritalar üzerinden örneklendirmek mümkündür.

Harita 1'in başlığı İran ve Turan olup alt başlıkta ise Pers, Afganistan, Belucistan ve Türkistan

7 Seçil Özdemir, "Güney Azerbaycan Meselesi: Tarihi ve Kültürel Boyutu", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S 7, (2020/Yaz), s. 359-386.

8 Ali Yiğit, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, Elazığ 1996, s. 7.

9 İbrahim Gökburun, "Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21 (1), (2021), s. 1-34.

tanımlanmıştır. Harita üzerinde gösterilen *Turan* ve *Türkistan* tarafımızdan işaretlenmiştir. Bu konuda bir başka örnek ise Amerikalı coğrafyacı Ellsworth Huntington'un *Explorations in Turkestan* başlıklı çalışmasıdır.¹⁰

II. Dünya savaşından sonra şekillenen iki kutuplu dünyanın Doğu Blokunu oluşturan SSCB'nin kendi iç dinamikleri sonucunda özellikle 1970'li yıllardan sonra zayıflaması ve nihayetinde Ekim 1991'de dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan devlet veya toplumların bir kısmının Türklerden oluşması, birdenbire Kafkasya ve Türkistan'ın Anadolu Türklerinin odak merkezi haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle söz konusu dönemde, tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nde bazı siyasetçilerin ve aydınların bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerini şaşkın bir şekilde karşılamaları dikkati çekmektedir. Bu süreçte SSCB'den bağımsız hale gelen Türk devletlerini tanımlamak için birtakım kavramalar yaygın olarak kullanılmıştır. Bunlar; Türkî Cumhuriyetler, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Orta Asya Türkleri, Türk Cumhuriyetleri ve Dış Türkler gibi.

Harita 1. İran ve Turan Haritası.

Kaynak: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Iran_Turan_map_1843.jpg [Erişim tarihi: 20.09.2023]

¹⁰ Ellsworth Huntington, *Explorations In Turkestan with an account of the basin of eastern Persia and Sistan Expedition of 1903*, Carnegie Institution of Washington, Washington 1905.

Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarındaki gençler başta olmak üzere sürekli eğitime inanan her kesimden bireylerin birlikte öğrenmeleri ve ortak anlayış geliştirmeleri için alanında yetkin ve özgüveni yüksek, ortak kültür değerler etrafında ahlaki ilkeler ve evrensel değerlerle donatılmış, toplumsal sorumluluk sahibi, çağdaş, uluslararası istihdam edilebilir nitelikte bireyler yetiştirmek ve başta Türk Uygarlığı olmak üzere dünya bilimine katkı sağlamak amacıyla hizmetlerini yürüten birçok kurum (Dil Öğretim Merkezleri, Üniversiteler, Araştırma Enstitüleri vb.) bulunmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, SSCB'nin dağılması ile bağımsız hale gelen Türk devletlerinin dünya siyasetinde yerini almasıyla birlikte Türk Dünyası ile ilgili geniş çaplı ve çok farklı niteliklere yönelik araştırmalar başlamıştır. Özellikle Türk Dünyası ile ilgili araştırmalar yapılırken araştırmacıların karşısına, kullanılan kavramlar ile ilgili bazı zorluklar çıkmaktadır.

Türk Dünyasını araştırırken karşılaşılan kavram kargaşası ve belirsizliklere bazı araştırmacıların işaret ettiği anlaşılmaktadır. Günümüzde, “Türkiye Dışındaki Türkler”, “Türk Dünyası” ve “Dış Türkler” kavramları kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar, Türk dünyasının tüm Türk halkı tarafından 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında kullanılan coğrafi ve kültürel bir kavram olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe rağmen Türk dünyasının sınırlarını belirleyen kriterler (soy, dil, bağımsızlık vb.) konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.¹¹ Türk Dünyası kavramı, araştırma konusunun doğası gereği etnisite bakımından türdeş bir nüfusun yaşadığı coğrafi alanları ifade etmektedir.¹² Dünyanın çeşitli bölgelerinde Türk soyundan insanların yoğun olarak yaşadığı yerler, literatürde Türk Dünyası olarak geçmektedir. Ancak Türk Dünyası ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri kavramıyla hangi ülkelerin algılandığı konusunda ortak bir kavramsal çerçeve oluşturulmadığı görülmektedir. Türk Cumhuriyetleri, Türkî Cumhuriyetler, Orta Asya, Merkezî Asya, Türkistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Orta Asya Devletleri, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri ve Türk Dili Konuşan Ülkeler kavramlarında içerik ve kapsam birliği oluşturulmamıştır.¹³

Türklerin dünyadaki yoğun nüfuslu bölgesi; 20°-90° doğu boylamı ile 34°-55° kuzey enlemleri arasında bir dikdörtgen oluşturur. Türk Dünyası Coğrafyası; dil, din, etnik köken, kültür ve medeniyet açısından ortak değerleri paylaşan Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Türkçe konuşan tüm topluluklar, farklı inançlara mensup olsalar bile Türk Dünyası içinde kabul edilirler. Tarih boyunca büyük devletlerin mekânı olan, dünya siyasetine yön veren Türk Dünyası Coğrafyası; 19. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın sonlarına kadar küresel güçlerin mücadele sahası olmuştur. Ancak 20. yüzyılın sonlarında Türk dünyası için yeni bir dönem başlamıştır. ¹⁴Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bir zamanlar SSCB'de özerk yapıda olan Türklerin oluşturduğu siyasi yapılar birer

11 Erdal Bay, Akmatı Alimbekov, Mustafa Mete, Eyüp Cüçük, Erhan Yokuş, “Türk Dünyası Birliği Algısı”, *Akademik Bakış*, S 21, (2017), s. 56.

12 Ramazan Özey, “Türk Dünyası Coğrafyası” *Yeni Türkiye*, S 54-55, (Ankara 2013), s. 147.

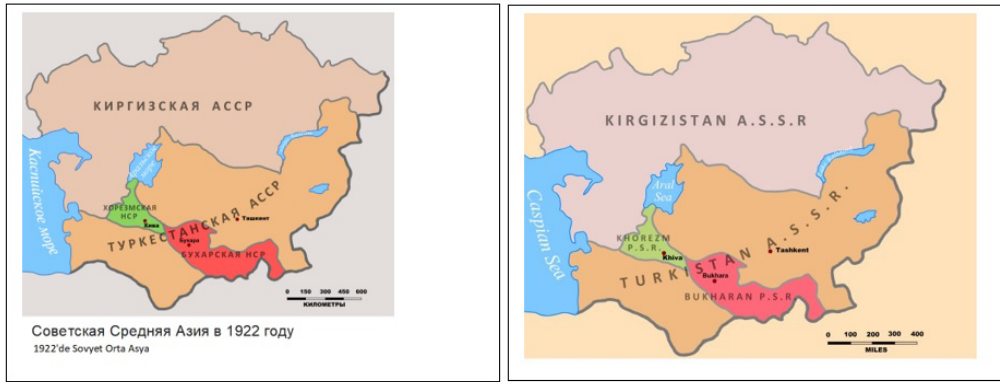
13 Fırat Yıldız, *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri: Türkmenistan*. Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara 2018, s. 401- 460.

14 Gökburun, agm., s. 30.

birer bağımsızlıklarına kavuşmuş, Türk Cumhuriyetlerini kurmuş ve Türkiye ile olan bağlarını da kuvvetlendirme çabası içine girmişlerdir.

Türk Dünyası Ortak Kavramları

Türk Dünyası üzerine yapılan çeşitli çalışmalarda kavramlar üzerinde belirsizlikler görülmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi kavram kargaşasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. En önemlilerinden biri Çarlık Rusya'nın 18. yüzyılda Türkistan bölgesini işgal etmesidir. Türkistan kavramının Çarlık Rusya'sının Türkistan'ı işgali etmesinden sonra kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde, Çin sınırları içerisinde Türklerin yaşadığı bölge Doğu Türkistan olarak tanımlanmaktadır. Çin sınırları içerisindeki bölge Doğu Türkistan ise Batı Türkistan ve doğu ile batının birleşimini tanımlamak üzere kullanılması gereken Türkistan kavramı niçin kullanılmamaktadır?

Harita 2. Harita başlığının 1922’de Sovyet Orta Asyası olarak verildiği harita (Solda Rusça, sağda Türkçe).

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sovyet_Orta_Asyas%C4%B1#/media/Dosya:SovietCentralAsia1922.svg [Erişim tarihi: 20.09.2023].

Türkistan Kavramı

Türkistan’ın tarihî coğrafyasını iyi anlamak için bugünkü konumuna bir göz atmak gerekir. Zira “Türkistan” kavramı ülkeden ülkeye, ideolojilere göre değişmektedir.¹⁵ Tarih boyunca Türkistan adıyla bir devlet veya hanlık kurulmadığı halde Orta Asya’nın büyük bir bölümünü oluşturan ve eski çağlardan beri Türklerin anayurdu olarak kabul edilen ülkeye/topraklara Türkistan denmiştir.¹⁶ Taşağıl, “Türkistan adını ilk defa eski İranlıların daha sonra Arapların

15 Hasan Bahar, “Türkistan’ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), (1994), s. 233-244.

16 Yalçinkaya, a.g.m., s. 22; İlhami Durmuş, “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı, The Appearance of the Word “Türk”, *Its Meaning and Its Pervasion*, 2007, s. 38.

Orta Asya’da Türklerin yaşadığı bölgeyi tanımlamak için kullandıklarına işaret etmektedir”.¹⁷ Türkistan kavramı, 7. Asırdan itibaren kullanılmakta olan bir tabirdir.¹⁸ İslam coğrafyacıları 9. asırdan itibaren Türklerin Orta Asya’da yaşadıkları bölgeleri *Bilâdü’l-Türk* (Türk ülkeleri) veya *Arzu’l-Türk* (Türk ülkesi) olarak tanımlamıştır. Yine İslam coğrafyacıları 13. yüzyıldan itibaren Hazar Denizi’nden Çin’e kadar uzanan Türk ülkeleri için “Türkistan” ismi kullanmıştır.¹⁹ Bu kavramın içeriği ile ilgili bir başka tanımlama Hayri Çapraz tarafından yapılmıştır.²⁰ Çapraz’a göre Türkistan kavramı, doğuda bugünkü Çin sınırlarında bulunan Doğu Türkistan’dan başlayıp batıda Hazar Denizine kadar uzanan, güneyde Afganistan’dan kuzeyde İrtiş nehrinin orta çıkırına kadar olan saha kastedilmektedir.²¹ Türkistan ile ilgili bir değerlendirme de Aynural ve Kesici tarafından yapılmıştır.²² Aynural ve Kesici’ye göre;

Dünya siyasi literatüründe genelde Orta Asya olarak geçen Türkistan üç ana bölgeye ayrılmaktadır. Birinci bölge, Çin işgali altında bulunan ve Çinlilerce Sinkiang olarak adlandırılan çoğunluğu Uygur Türkü olmak üzere 20 milyon civarında Türk’ün yaşadığı Doğu Türkistan’dır. İkinci bölge, bugünkü Afganistan’ın Kuzey bölgesidir. Bu bölge Güney Türkistan olarak bilinmektedir. Üçüncü bölge, 1991 yılından itibaren bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerinden oluşan 4 milyon km²’nin üzerinde alan kaplayan Türkistan’dır.

Orta Asya tanımlaması, tarihî-coğrafi bir terim olarak literatüre 19. yüzyılda Rus çalışmalarıyla girmiştir. Kazan’ın 1552’de Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra işgal hareketleri Doğu’ya doğru devam ederek 1581’de Sibiry, 1730’lu yıllarda Kazak Jüz’ü ve daha sonra 1850’lerde Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan tamamen Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Eski Türk vatanı Türkistan’da, Rusların bölgeyi işgal etmesinden sonra özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren hız kazanan Rus asimilasyon politikalarının yürürlüğe konulduğu anlaşılmaktadır. Rusların bölgeyi işgalinden sonra “yeni bir idari yapılanmaya gidilmiş Özbek, Türkmen, Kırgız ve Taciklerin yaşadığı yerlerde Türkistan Genel Valiliği kurulmuşken, Kazakların yaşadığı kuzey topraklarında Bozkır Genel Valiliği vücuda getirilmişti. Böylece Türkistan fiilen ikiye bölünmüştü. Sonraki yıllarda Rus ve Sovyet terminolojisinde “Türkistan” terimi tamamen kullanımdan çıkarılmış, onun yerine “Orta Asya” sözü kullanılmaya

17 Ahmet Taşağıl, “Türkistan” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 41, (2012), s. 556.

18 Orhan Kavuncu, *Türkistan Kavramı: Kültürel, Tarihi, Coğrafi ve Demografik Çerçeve*, <http://www.orhankavuncu.com/index.php/turk-dunyasi/turkistan-kavrami-kulturel-tarihi-cografik-ve-demografik-cerceve>, [Erişim tarihi: 20.11.2023].

19 Altan Çetin, *Büyük Türkistan Birliği; Türkistanlılık yahut Türk Olmanın Kendözü*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/72433/buyuk_turkistan_birligi_turkistanlilik_yahut_turk_olmanin_kendozu, [Erişim tarihi: 20.11.2023].

20 Hayri Çapraz, “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 24, (Aralık 2011), s. 51-78.

21 Çapraz agm., s. 52.

22 Salih Aynural ve A. Kayyum Kesici, “Batı Türkistan Cumhuriyetleri Birliği’nin Gerekliliği”, *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (50), (2005), s. 1212.

başlamıştır.”²³ Çarlık Rusyası’nın idari birimi olarak isimlendirilen “Türkistan Bölgesi” veya “Türkistan Genel valilikleri” ise coğrafi anlamda kullanılan Türkistan veya Batı Türkistan kelimesinden farklıdır²⁴. Valilik, Zakaspiy, Semerkant, Sır-Derya, Fergana illeri ile Buhara ve Hiva Hanlıklarını içermekteydi. Bölgede kadim zamandan beri kullanılan kimi Türkçe coğrafi adlar tahrif edilerek, yerlerine Rusça adlar kullanma çalışmaları başlatılmıştır.²⁵ Her şeye rağmen Türkistan adı Sovyet Rusya’nın ilk dönemlerine kadar yaşamış, hatta Sovyet hükümeti “Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyetini” kurmak zorunda kalmıştır. Ancak Orta Asya’daki yerli Türkleri birleştirecek bir şiar olabileceğini düşünerek “Türk” ve “Türkistan” kelimelerinin kullanımı konusunda Bolşevik döneminde dikkatli davranmışlardır. 16 Eylül 1924’de “Türksik” (yani Türkistan’daki Bolşevik Merkez İdaresinin kararıyla) “Türkistan” ve “Türk respublika” adları kaldırılarak yerine o dönem için Doğu Türkistan, Moğolistan ve Tibet bölgelerini tanımlamak üzere “Orta Asya” kelimesi kullanılmıştır.²⁶ Bundan sonraki dönemde Türkistan kelimesi kullanımdan çıkmıştır.²⁷ I. Dünya savaşından sonraki süreçte Bolşeviklerin takip ettikleri siyaset gereği bütün SSCB’de olduğu gibi Türkistan’da da bölge sınırları etnik gruplara göre 1925 ve 1936’da yeniden çizilmiştir. Bu çabalar sonucunda bölgede Özbek, Türkmen, Kırgız ve Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurulmuştur. Sovyet döneminde bu cumhuriyetler, genel adıyla Orta Asya Ekonomik Bölgesi veya Orta Asya Cumhuriyetleri olarak adlandırılmıştır. Sovyet sonrası dönemde Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan’dan oluşan ülkelerin bulunduğu bölge Orta Asya olarak anılmaya başlamıştır. Ayrıca Orta Asya terimi hem bilim dünyasında hem de uluslararası ilişkiler alanında tartışmalara konu olmuştur.²⁸ Gerek SSCB’nin kullanımı ve gerekse batı dünyasında bölge ile ilgili yapılan çalışmalarda Orta Asya, Merkez Asya gibi tanımlamaların kullanımı ile Türkistan kavramı bilinir olmaktan çıkmıştır. Türkistan yerine Orta Asya tanımlaması Türkiye’deki bilim insanları tarafından da yaygın olarak kullanılmıştır.²⁹

23 Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, “Türkistan’da Bütünleşme Düşüncesi, The Idea of Integration in Turkestan” *Journal of History Studies*, C 10, S 2, (Mart 2018), s. 57-77.

24 Çapraz, agm., s. 52.

25 Aynural ve Kesici, agm., s. 1213.

26 Zeki Velidi Togan, *Türk-Türkistan*, Toprak Yayınları, İstanbul 1960, s. 7.

27 Edige Mustafa Kırmal “Sovyet Türkistan’da Milliyetçilik”, *Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*, No. 41, (1965), s. 3-21.

28 Cengiz Buyar, *Central Asian Perspective Of Russia In The Light Of Historical Evolutions*, Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Letters, 2020, s. 3.

29 Akengin, agm., s.1-11; Mehmet Yüce, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkiler*, Seta, Ankara 2022, s. 13; Burak Çalışkan, *Orta Asya Raporu Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri*, İNSAMER, 2018, s. 1; Göksel Özcan, *Türkiye ile Ekonomik İlişkiler Çerçevesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkilerin Geleceği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2002, s. 3; Ziya Gökalp Göktoğla, Engin Karakış, Hakan Türkay, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Metodu ile Karşılaştırılması*, International Conference on Eurasian Economies, Kazan 2015, s. 321; Ainur Yerbolayeva, *Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Kurumlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 1; Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar – Türkiye ile İlişkiler*, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2012, s. 591; Kaan Kapan, “Türkiye’de Orta Asya Çalışmaları: Akademik Çalışmalara Yönelik (Lisansüstü Tezler) Bir İçerik

Genel olarak Asya kıtasında Türklerin yaşadığı bölgeyi tanımlamak üzere kullanılan Türkistan kavramı günümüzde Kazakistan'ın idari bir bölgesi olarak da kullanılmaktadır. Ahmet Yesevi'nin yaşadığı ve kabrinin de bulunduğu Türkistan şehri Türklerin önemli kültür merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Türkiye Türkçesinde Türkistan kelimesi üç şekilde kullanılmaktadır. Birincisi Hazar'ın doğu kıyılarından başlayıp Çin seddine kadar uzanan saha, ikincisi Kazakistan'ın idari bir birimi olan Türkistan şehri ve üçüncüsü de Çin sınırları içerisindeki Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan bölgesi.

Türk Dünyası Kavramı

Daha çok etnik bir kavram olan “Türk Dünyası”, Türklerin değişik boylarının bulunduğu ülkeleri kapsar. Genellikle de yoğun olarak buldukları ülkeler veya bölgeler, etnik ağırlıkları söz konusu ise Türklerin boy ismi ile anılır.³⁰ Ancak,

Türk Dünyası kavramının zaman zaman Türkiye dışında yaşayan Türkleri tanımlamak üzere kullanıldığı dikkati çekmektedir. Türk Dünyası, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda tüm Türk halkları için kullanılan coğrafi ve kültürel bir kavramdır. Oldukça geniş bir coğrafya alanını kapsayan Türk Dünyası içinde en batıda Kosova, Karadağ, en doğuda Moğolistan yer alır. Bu kavram Türkiye, KKTC, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi tüm bağımsız yedi Türk devletlerini, Doğu Türkistan, Tataristan, Çuvaş, Başkurdistan, Saha-Yakutistan, Altay, Karaçay, Balkar gibi yarı özerk bölgeleri ve dünyanın her yerinde Türk halklarının yaşadığı bölgeleri ifade eder.³¹

Dolayısı ile Türk dünyası, tüm bağımsız ve özerk Türk cumhuriyetleri ile Türk halkı ve topluluklarını içine alan geniş bir kavramdır. Türk dünyası ve Orta Asya ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak Türk dünyası, yukarıda işaret edildiği gibi Orta Asya ve Türkistan kavramından daha geniş bir anlam içermektedir. Türk dünyası, dünya çapında çok geniş bir alana sahip, 300 milyon kişiye ulaşan coğrafi birliğin adıdır. Türk dünyası, Orta Asya'nın yanı sıra Türkiye, Avrupa, Kafkaslar, Çin ve Rusya Federasyonu'nun Türk bölgelerini ve ayrıca Türk topluluklarını kapsamaktadır. Günümüzde Türkler, kuzey yarım kürede batıda Orta Avrupa ve Balkanlar'dan doğuda Büyük Okyanus'a, kuzeyde Buz Denizi'nden güneyde Tibet'e kadar olan bölge içerisinde yaşamaktadır.³² Günümüzde, Türk Dünyası kavramı ile Türk Cumhuriyetleri kavramının eş anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir. Bu yanlış bir kullanım ve tanımlamadır. Türk Dünyası geniş bir sahaya içine alan, dil, kültür, inanç, yaşam birliğinin adı iken Türk

Analizi”, *1st Istanbul International Geography Congress*, C 1, İstanbul (20 – 22 Haziran 2019), s. 581-587; Kaan Kapan, Mehmet Oğuz Şavlı, “Orta Asya Jeopolitiğinin Nüfus Parametresi Üzerinden İncelenmesi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C 11, (2022), s. 1.

30 Yalçinkaya, agm., s. 11.

31 Bay, Alimbekov, Mete, Cüçük ve Yokuş, agm., s. 58.

32 Yusuf Dönmez, *Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Coğrafya Bölümü Yayınları, İstanbul 1987, s. 15.

Cumhuriyetleri yönetim şekli olarak cumhuriyetle yönetilen bağımsız devletleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

Türkî Kavramı

1991 yılında SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Türkistan'daki Türk Devletlerini tanımlamak için kullanılan Türkî kavramı Yiğit tarafından şöyle açıklanmıştır.³³

Türk soyundan gelen, bir Türk dilini (ya da lehçesini) kullanan, gelenek ve görenekleri ile bir Türk topluluğu olanlar, şüphesiz ki Türk'türler. Türki, sanılanın aksine Türk olmadığı, Türkçe konuşmadığı halde Türklere yakın yaşayan, gelenek ve görenekleri ile, yaşayış tarzı ile, Türk'e benzeyen demektir. Örneğin: Orta Asya'da Tacikler, Türkiye'de Kürtler en büyük Türkî topluluklardır. Yiğit'e göre dil bilgisel olarak doğru tanımlama budur. Ancak, Arapçadaki – i harfini alan Türkî kelimesi zamanla anlam genişlemesi yaşamıştır. Günümüzde Türkiye Türklerinden diğer Türkleri ayırmak için kullanılan kelime haline gelmiştir.

Turan Kavramı

Turan kavramı Osmanlılarda ilk defa 1786'da Buhara hükümdarına gönderilen ve Ruslara karşı birlikte hareket edilmesini teklif edilen bir mektupta geçer.³⁴ Turan bölgesinin sınırlarının, konu ile ilgilenen tarihçiler tarafından farklı bakış açıları ile çizilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Turan adı verilen coğrafya Türklerin ve Türklerle akraba diğer kavimlerin üzerinde yaşamış oldukları, İran ve Çin arasında kalan ve hatta Horasan'ı içerisine alan kısımdır.³⁵ 1845 yılında çizilen İran ve Turan başlıklı haritada 'Turan', Hazar Denizinin doğusunda yer alan Türkistan'da Aral gölünün doğusunda Karakalpakistan'ın kuzeyinde bulunmaktadır (**Harita 1**). Efsaneye göre Turan; modern Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan toprakları ile Afganistan ve Pakistan'ın kuzey vilayetlerini yani günümüzdeki Türkistan'ı kapsamaktadır. Günaltay, "Turan'ın sınırlarını doğu Anadolu-Kuzey İran-Maveraünnehir'in doğusu istikametinde uzanan bir mevhum hattın kuzeyindeki ülkeler olarak tanımlamaktadır.³⁶ Dolayısı ile bu bölge genel olarak modern Türkistan'a karşılık gelmektedir. Turan kavramı ve Turan bölgesinin Anadolu'da kullanım sürecinin incelenmesi, bu kavramın önemini göstermek bakımından dikkate değerdir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamak için özellikle iki kavramın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar *Türk âlemi* ve *Turandır*. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında *Türk âlemi* kavramı ile bütün Türklerin yaşadığı alanlar kastedilirken, üzerinde özellikle duracağımız *Turan kavramı* ile Anadolu Türklerinin *Anayurt* olarak kabul ettikleri

33 Yiğit, agm., s. 7; Ali Yiğit, "Türk Dünyası'nın Demografik Yapısı", *Yeni Türkiye*, C 2, (2013), s. 201.

34 Yusuf Sarınoy, "Turan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 41, (2012), s. 408.

35 Abdulhalik Bakır, Ahmet Altıngök, "Klasik ve Çağdaş Kaynaklar Işığında Turan-İran Kavramı ve Tarihsel Coğrafyası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXVI, S 2, (Aralık 2011), s. 361-422.

36 Mehmet Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi*, I, Ankara 1948, s. 103-125.

Türkistan tanımlanmaktadır. 1850 yılında Almanca olarak yayımlanmış olan İran ve Turan Haritasında Turan'ı gösteren (**Harita 1.**) sınırlar ile bugün kullanılan Türkistan sınırlarının hemen hemen aynı olduğu dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan, sosyal ve siyasal teorileri güçlü bir Türkçülük anlayışını geliştiren, sorunların temeline Osmanlı Devleti'ni kurtarma fikrini koymuş, bu yüzden kültürel odaklı, savunmacı ve esnek bir milliyetçilik anlayışı inşa eden³⁷ *Türk Âlemi ve Turan* kavramlarını kullanan zamanın aydınlarının, Türk dünyasının farklı bölgelerinde dünyaya gelip Türklüğün son kalesi olarak gördükleri Osmanlı topraklarına, İstanbul'a yerleşenler olduğu anlaşılmaktadır. Turancılık, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlayan Türkçülük hareketinin bir sonucu olarak pantürkizm ile eş anlamlı, bütün Türklerin birleşmesi şeklinde Türk siyasi ve edebî literatürüne girmiştir.³⁸ Bu konudaki en dikkate çeken isimlerden biri Ağaoğlu Ahmet'tir. Türk âleminde bütünlüğü sağlama konusunda Gaspıralı İsmail'in çabaları, "Dilde, Fikirde, İşde birlik ve Milletin birliği; lisanın birliği, tevhidi sayesinde" ifadeleri ile şekillenmiştir. Türkçülük, Turancılık akımının önde gelen isimlerinden biri de Yusuf Akçura'dır. Bu üç Türk aydını Anadolu topraklarının dışındaki bölgelerde dünyaya gelmişlerdir. Ağaoğlu Ahmet Azerbaycan, Gaspıralı İsmail Kırım ve Yusuf Akçura Tataristan-Kazanlıdır. Osmanlı topraklarından bu üç Türk aydını ile aynı duygu ve düşünceleri paylaşanlardan önde gelenler arasında Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp'i örnek göstermek gerekir. Ahmet Hikmet Müftüoğlu Turancı edebiyat akımı, Mehmet Emin Yurdakul Türkçe şiir ile, Ziya Gökalp ise "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" yaklaşımıyla "Vatan ne Türkiye'dir *Türklere ne* Türkistan, vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan" anlayışı ile birliğin sembolü coğrafi bütünlüğü tanımlama, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" anlayışıyla *Turan* kavramını kullanmıştır. Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise aslında Türkçü-Turancı bir akımdan gelmektedir. Ancak II. Dünya savaşının son yıllarında bu akım veya anlayıştan uzaklaşıldığı, *Turan* düşüncesinin ırkçılıkla aynı anlamı tanımlandığı ve Turan fikrinin işlenmesinin suç haline geldiği anlaşılmaktadır.³⁹ II. Dünya savaşından sonraki süreçte, Anadolu'da kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti dışındaki Türklerin varlığı neredeyse unutulmuş veya unutturulmuştur. Bunun arkasında yatan sebepleri bir şekilde anlamak mümkündür. Çünkü Cumhuriyeti kuran kadro ve onunla aynı fikir akımdan gelen aynı dönemin Türk aydınlarının savunduğu Turan artık SSCB sınırları içerisinde yer almaktadır. II. Dünya savaşından sonraki süreçte dünyanın siyasi bakımdan yeniden şekillenmesi, iki kutuplu dünya anlayışının ön plana çıkması, Türkiye'nin sınır komşusu olan ve aynı zamanda Anadolu üzerinde birtakım iddialarını zaman zaman dillendiren SSCB'yi herhangi bir şekilde günün şartları içerisinde rahatsız edecek bir faaliyetin göze alınmamasını gerekiyordu. Ayrıca II. Dünya savaşının çıkmasına sebep olan Almanların; Alman milliyetçiliğini bir ideoloji olarak benimseyip Avrupa'yı kana bulamaları, savaştan sonra

37 Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Hassasiyetler*, C 5, S 10, (2018), s. 46-59.

38 Sarıay, agm., s. 408.

39 Mithat K. Vural, "En Büyük Tehlike Broşürü ve Buna Bağlı Olarak Turancı Akımların Kamuoyunda Tartışılması", *ÇTTAD*, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s. 39-53.

her türlü milliyetçilik akımının dışlanması zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler Türkiye’de de milliyetçilik akımlarının gelişmesini engellemiş, milliyetçilikle eş tutulduğu için Turan fikrinin savunulması suç haline gelmiştir. Bu da zaman içerisinde Anadolu Türkleri arasında Kafkasya ve Türkistan ile ilgilenmenin Turancılık ile ilişkilendirilmesine ve suç haline gelmesine yol açmıştır.⁴⁰

Sonuç

Türkler ve Türk Dünyasını tanımlamak için kullanılan kavramlar konusunda birlik ve bütünlük, Türkler arasında duygu ve kültür birliğini sağlama konusunda akademik bir bakış açısı kazandırmak amacı ile yapılmış olan bu çalışma sonucunda çalışmanın alt amaçları doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamak için geçmişte kullanılan en önemli kavramların *Türkistan* ve *Turan* olduğu anlaşılmaktadır. 1845 yılında Almanlar tarafından yayımlanan İran-Türkistan Haritası (**Harita 1**) üzerinde yapılan işaretlemelerden de anlaşılacağı gibi Türkistan hemen hemen Hazar’ın doğusundan başlayan ve Çin’e kadar uzanan bölgeyi tanımlamak üzere kullanılmış bir kavramdır. Rusça hazırlanmış olan bazı haritalar üzerinde (**Harita 2**) ve 1922 yılında Sovyet Orta Asya’sını gösteren haritada da Türkistan tanımlamasının yer aldığı anlaşılmaktadır. Ziya Gökalp’in Türk Dünyasını tanımlamak için kullandığı “Vatan ne Türkiye’dir Türklerle ne Türkistan, vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan” vecizesinde de Türkistan’a vurgu yaptığı dikkati çekmektedir. Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamak için kullanılan kavramlardan birinin de *Turan* olduğu anlaşılmaktadır. Bu kavramın da **Harita 1**’de geçtiği, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan toprakları ile Afganistan ve Pakistan’ın kuzey bölgelerini kapsayan alanları tanımlamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son döneminde Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamak için kullanılan kavramlardan birinin de *Turan* olduğu anlaşılmaktadır.

Geçmişte *Türk âlemi* ve *Turan* gibi kavramları kullanarak Türkler arasında birlik ve beraberliği savunan, bunu sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunanlar arasında Ağaoğlu Ahmet, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp gibi dönemin fikir adamları olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Ağaoğlu Ahmet, Gaspıralı İsmail ve Yusuf Akçura Anadolu dışında dünyaya gelmiştir. Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp ise Osmanlı Devleti’nin çok milletli yapısının ancak Türk kimliği ile sürdürülebileceğine inanmış bilim insanlarıdır. Gaspıralı İsmail, “Dilde, Fikirde, İşde birlik ve Millettin birliği; lisanın birliği, tevhide sayesinde” fikrini işlerken, Ahmet Hikmet Müftüoğlu Turancı edebiyat akımıyla, Mehmet Emin Yurdakul Türkçe şiirle, Ziya Gökalp ise “Vatan ne Türkiye’dir Türklerle ne Türkistan, vatan büyük ve

40 Vural, agm., s. 39.

müebbet bir ülkedir Turan” anlayışı ile birliğin sembolü coğrafi bütünlüğü tanımlamada *Turan* kavramını kullanmıştır.

Bu çalışmada, Türklerin ortak kültürün alt yapısını oluşturan mekânla ilgili kavramların *Türk Âlemi*, *Turan* ve *Türkistan* olduğuna vurgu yapılmıştır. Söz konusu kavramlar yerine Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamak üzere Rus Çarlığı, Britanya İmparatorluğu ve SSCB tarafından oluşturulan *Orta Asya*, *Merkezi Asya* gibi kavramların yaygın olarak kullanımı ile Türkistan kavramı bilinir olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla bu kavramların kullanımı ile Türk Dünyasında bütünlük ortadan kaldırılmak istenmiştir. Günümüzde özellikle Türkistan’daki bağımsız Türk Devletlerini tanımlamak üzere Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türk Cumhuriyetleri gibi tanımlamalar kullanılmaktadır. Ayrıca Kafkasya’da İngilizlerle Rusların hâkimiyet mücadelesi neticesinde Azerbaycan’ın Rus Çarlığı hâkimiyetinde kalan bölümü Kuzey Azerbaycan, Britanya krallığı ve İran hâkimiyetinde kalan bölümü Güney Azerbaycan olarak isimlendirilmiş, böylece Azeri Türkleri arasındaki birlik ve bütünlük de parçalanmak istenmiştir.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde başlayan Türkler arasında birlik ve beraberliği sağlamaya yönelik faaliyetlerin özellikle II. Dünya savaşından sonra kesintiye uğradığı bilinmektedir. Savaş sonrasında, Anadolu dışında Kafkasya ve Türkistan’da yaşayan Türkler arasında SSCB’nin uyguladığı komünist politikalar ve böl parçala yönet siyaseti sonucunda derin ayrılık tohumları ekildiği dikkati çekmektedir. Türk Dünyasında kültür ve duygu birliğinin, 20. yüzyılın başında Turan fikrinin savunan Ağaoğlu Ahmet, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp gibi fikir insanlarının ortak ideali olan fikirde, dilde iş birliğinin sağlanması ile mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Fikirde, dilde kültürde iş birliği için öncelikle ortak alfabenin yaygın kullanımının sağlanması akla ilk gelen öneriler arasındadır.

Bu çalışmanın odak noktası olan Türklerin yaşadıkları bölgeleri tanımlamadaki ortak kavramların kullanıma dikkat edilmesi, yaygınlaştırılması gerekmektedir. 1900’lü yılların başında tanımlanan *Turan* bölgesi Türkler arasında sınırın olmadığı bir alan iken, günümüzde Turan ve Türkistan olarak tanımlanan bölgede tarihî süreç içerisinde oluşmuş bağımsız nüfusun tamamı veya çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu devletler yer almaktadır. Dolayısıyla devletlerin bütünlüğüne saygı duyarak, bu devletleri oluşturan nüfus kitlesinin Türk kimliğini ön plana çıkaracak politikaların benimsenmesi ve bu devletler arasında geçmişte oluşmuş anlaşmazlık, düşmanlık veya çıkar çatışmalarının çözülmesi gerekir.

Türk kimliğinin bir üst kimlik olduğu, Anadolu Türkleri dâhil olmak üzere bütün Türk grupların farklı Türk boylarının günümüzdeki devamı olduğu, ortak kültürü oluşturmak üzere yazılacak, tarih, coğrafya ve diğer kültür derslerini içeren kaynaklarda ısrarla işlenmesi gerekir. Sonuç olarak, binlerce yıllık bir birikime sahip olan Türk dünyasını tanımlamak üzere ortak kavramların kullanımının teşvik edilmesi, kültürel ve duygusal birliğin sağlanması gerekir. Bu çerçevede, yukarıda verilen önerilerin bu çalışmanın içeriği ile sınırlı olduğu da dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akengin, Hamza, “Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C 4, S 1, (2017), s. 1-11.
- _____, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Pegem, Ankara 2022.
- Aydingün, Ayşegül, Balım, Çiğdem, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar – Türkiye ile İlişkiler*, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2012.
- Aynural, Salih ve Kesici, A. Kayyum, “Batı Türkistan Cumhuriyetleri Birliği’nin Gerekliliği” *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (50), (2005).
- Bahar, Hasan, “Türkistan’ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 1, (1994), s. 233-244.
- Bakır, Abdulhalik, Altıngök, Ahmet, “Klasik ve Çağdaş Kaynaklar Işığında Turan-İran Kavramı ve Tarihsel Coğrafyası”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXVI, S 2, (Aralık 2011), s. 361-422.
- Bay, Erdal, Alimbekov, Akmatali, Mete, Mustafa, Cüçük, Eyüp, Yokuş, Erhan, “Türk Dünyası Birliği Algısı”, *Akademik Bakış*, S 21, (2017), s. 56.
- Bölükbaşı, Yusuf Ziya, “Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Hassasiyetler*, C 5, S 10, (2018), s. 46-59.
- Buyar, Cengiz, *Central Asian Perspective Of Russia In The Light Of Historical Evolutions*, Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Letters, 2020.
- Çalışkan, Burak, *Orta Asya Raporu Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri*, İNSAMER, 2018.
- Çapraz, Hayri, “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 24, (Aralık 2011), s. 51-78.
- Dönmez, Yusuf, *Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Coğrafya Bölümü Yayınları, İstanbul 1987.
- Durmuş, İlhami, “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı, The Appearance of the Word “Türk”, *Its Meaning and Its Pervasion*, (2007), s. 38.
- Gökburun, İbrahim, “Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21 (1), (2021), s. 1-34.
- Göktoğa, Ziya, Gökalp Engin Karakış, Hakan Türkay, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Metodu ile Karşılaştırılması”, *International Conference on Eurasian Economies*, (Kazan 2015), s. 321-329.
- Günaltay, Mehmet Şemseddin, *İran Tarihi*, I, Ankara 1948.
- Hekimoğlu, Vecihi Sefa Fuat, “Türkistan’da Bütünleşme Düşüncesi, The Idea of Integration in Turkestan”, *Journal of History Studies*, C 10, S 2, (Mart 2018), s. 57-77.
- Huntington, Ellsworth, *Explorations In Turkestan with an account of the basin of eastern Persia and Sistan Expedition of 1903*, Carnegie Institution of Washington, Washington 1905.
- Kapan, Kaan, Mehmet Oğuz Şavlı, “Orta Asya Jeopolitiğinin Nüfus Parametresi Üzerinden İncelenmesi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C 11, (2022).
- _____, “Türkiye’de Orta Asya Çalışmaları: Akademik Çalışmalara Yönelik (Lisansüstü Tezler) Bir İçerik Analizi”, *1st Istanbul International Geography Congress (20-22 Haziran 2019)*, C 1, s. 581-587.
- Karaca, Kutay R., “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu”, *Akademik Bakış*, C 1, S 1, (Kış 2007).
- Kırımlı, Edige Mustafa, “Sovyet Türkistan’da Milliyetçilik”, *Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*, No. 41, 1965, s. 3-21.

- Kodaman, Bayram, “Dünya Siyaseti ve Türklerin Yeri”, *Türk Yurdu*, S 99, (1995), s. 25.
- Özcan, Göksel, *Türkiye ile Ekonomik İlişkiler Çerçevesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkilerin Geleceği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2002.
- Özdemir, Seçil “Güney Azerbaycan Meselesi: Tarihi ve Kültürel Boyutu”, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S 7, (2020/Yaz), s. 359-386.
- Özey, Ramazan “Türk Dünyası Coğrafyası” *Yeni Türkiye*, S 54-55, (Ankara 2013), s. 147.
- Sarıncay, Yusuf, “Turan” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 41, (2012), s. 408.
- Taşoğlu, Ahmet, “Türkistan” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 41, (2012), s. 556.
- Togan, Zeki Velidî, *Türk-Türkistan*, Toprak Yayınları, İstanbul 1960.
- Turan, Refik, “Türk Dünyası İçin Ortak Tarih Ders Kitabı Yazımı Meselesi” *Türk Yurdu*, S 35, (2015), s. 62–66.
- Vural, Mithat K., “En Büyük Tehlike” Broşürü ve Buna Bağlı Olarak Turancı Akımların Kamuoyunda Tartışılması”, *ÇTTAD*, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s. 39-53.
- Yalçınkaya, Alaeddin, *Panislamizm Tartışmaları Işığında Türkistan (1864-1922)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.
- Yaldız, Fırat, *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri: Türkmenistan*, Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara 2018.
- Yerbolayeva, Ainur, *Türkiye’de Orta Asya ile ilgili araştırma yapan kurumlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Yiğit, Ali, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, Elâzığ 1996.
- _____, “Türk Dünyası’nın Demografik Yapısı”, *Yeni Türkiye*, S 53, (2013), s. 199-223.
- Yüce, Mehmet, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkiler*, Seta, Ankara 2022.

Elektronik kaynaklar

- Çetin, Altan, *Büyük Türkistan Birliği; Türkistanlılık yahut Türk Olmanın Kendözü*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/72433/buyuk_turkistan_birligi_turkistanlilik_yahut_turk_olmanin_kendozu [Erişim tarihi: 02.12.2023].
- Kavuncu, Orhan, Türkistan Kavramı: Kültürel, Tarihi, Coğrafi ve Demografik Çerçeve, *Akademik Bakış*, <http://www.orhankavuncu.com/index.php/turk-dunyasi/turkistan-kavrami-kulturel-tarihi-cografik-ve-demografik-cerceve>, [Erişim tarihi: 20.11.2023]
- https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Iran_Turan_map_1843.jpg [Erişim tarihi: 20.09.2023].
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Sovyet_Orta_Asyas%C4%B1#/media/Dosya:SovietCentralAsia1922.svg [Erişim tarihi: 20.09.2023].

AN EVALUATION TOWARDS THE CREATION OF A COMMON CONCEPTUAL FRAMEWORK IN THE TURKISH WORLD

Hamza AKENGİN*
Baktygul SARYBAEVA**

This study aims to establish a general framework for the concepts used in the Turkic World to define “Turkestan” – the homeland of the Turks – and to create a common ground that ensures semantic consistency in these concepts. The historical association of the Turkic World with Turks, stretching from the North Sea to the borders of India, has undergone political transformations over time. In the latter half of the 19th century, the Russian occupation, colonial settlements, and demographic changes in Turkestan and Siberia significantly affected the unity and cultural integrity among Turks. This study draws attention to the strategy followed in naming the regions inhabited by Turks within the scope of colonial interventions, which played a significant role in the fragmentation of Turkic unity and identity.

The primary objective of this study is to underscore the importance of a common conceptual framework for the Turkic world, address uncertainties in the existing literature, and propose a unified terminological approach to defining it. The study utilizes a qualitative research pattern based on literature analysis, focusing on works published since the early 19th century in history, geography, and related fields, particularly within the context of Central Asian Turkic States.

The study identifies that certain common concepts such as “Turkestan” and “Turan” were previously utilized among Turks, but over time, they fell out of use due to the practices and definitions imposed by states seeking to shape the region politically. Reviving and promoting the use of these concepts in the literature is of great significance in re-establishing cultural and linguistic unity among Turks. By recommending the idea of Turkestan instead of the widely used Central Asian Turks, the present study emphasizes the need for an integrative understanding within the Turkic world.

The literature review reveals the complex historical, political, and cultural dynamics that have shaped the contemporary understanding of the Turkic world. The study draws upon various

* Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Geography, Istanbul / Turkey, hakengin@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0626-3819

** Graduate Student, Marmara University, Institute of Turkic Studies, Department of Turkish World Geography, Istanbul / Turkey, baktygul02009@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3115-2755

works that compile and compare the results of different researchers. A significant portion of the study focuses on analyzing the geography and historical geography of the Turkic States, elucidating the rich tapestry of cultural and political changes over time.

This study emphasizes the concepts central to the spatial aspect of the common culture of Turks: the Turkic world, Turan, and Turkestan. However, the usage of Turkestan has declined due to the proliferation of terms such as Central Asia and Middle Asia, coined by the Russian and British Empires, and then by the USSR, to define the regions inhabited by Turks. The aim behind using terms like Central Asia and Middle Asia instead of the historical concept of Turkestan during the historical period was to undermine the unity of Turks residing in the region and within the Turkic world. Presently, several terms, such as Central Asian Turkic States and Turkic States, are commonly used to define the independent Turkic states in Turkestan. Additionally, in the Caucasus region, during the power struggle between the British and the Russians, the portion of Azerbaijan under the rule of the Russian Empire was termed Northern Azerbaijan, while the portion remaining under Iranian control with the intervention of the British Kingdom was termed Southern Azerbaijan. This attempt to divide Azerbaijanis, who are identified as Turks, aimed to disrupt their unity and integrity.

The activities aimed at ensuring unity and solidarity among Turks, which began in the last period of the Ottoman Empire, especially during World War I, were interrupted after World War II. Due to the communist ideology and divide-and-rule policy implemented by the USSR after the war, the seeds of deep division were sown among the Turks living in the Caucasus and Turkestan outside Anatolia. The unity of culture and emotion in the Turkic world will be possible in the future by ensuring the unity of thought and language through the common ideal of intellectuals such as Ağaoğlu Ahmet, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, and Mehmet Emin Yurdakul. At the beginning of the 20th century, one of the first suggestions was the effort of Ziya Gökalp, who advocated the idea of Turan to “spread the use of a common alphabet for cooperation in the field of ideas, language, and culture.”

This study draws attention to the use and dissemination of common concepts when defining the regions known as the homeland of Turks. While the Turan region defined in the early 1900s referred to a region where there were no borders between Turks, today, in the region known as Turan and Turkestan, there exist independent states formed throughout history, with populations consisting entirely or largely of Turks. Therefore, it is important to adopt policies that highlight the Turkish identity of the populations constituting these states by respecting their integrity, resolving any disputes, hostilities, or conflicts of interest artificially created among them through the divide-and-rule policy applied in the past, and defining the Homeland of Turks as Turkestan, as it was historically.